

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

АЛЕКСАНДРАР БЕЛИЋ – 110 ГОДИНА ОД ПОЈАВЕ СРПСКОГ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКОГ ЗБОРНИКА

Зборник радова са истоименог научног скупа

Приредила
Јордана Марковић

Ниш
2017

ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКА ДИЈАЛЕКАТСКА ОБЛАСТ У СРПСКОМ ДИЈАЛЕКТОЛОШКОМ ЗБОРНИКУ

У раду¹ се говори о томе колико је часопис *Српски дијалектолошки зборник* посвећивао пажњу проучавању призренско-тимочке дијалекатске области. На основу увида у садржај овога реномираног гласила утврђено је да је тема призренско-тимочких говора актуелна у њему кроз свих једанаест деценија његовог излагања. Први број часописа испуњава монументална монографија његовог оснивача, а посљедњи (књ. LXI за 2014. годину) доноси озбиљну студију са истог дијалекатског простора. Радови бјављени у СДЗб могу се подијелити у три групе а) монографије и сличне студије, б) дијалекатски рјечници, односно збирке дијалекатских ријечи в) други прилози. У првој групи налази се безмало двадесет радова, у другој десетак. Само та чињеница говори да Српски дијалектолошки зборник континуирано има истакнуто мјесто у објављивању резултата проучавања призренско-тимочке дијалекатске области.

Кључне ријечи: српски језик, дијалектологија, *Српски дијалектолошки зборник*, дијалекти, призренско-тимочка говорна област.

Ријетко која научна дисциплина код нас се може похвалити часописом са тако дугим трајањем као што је српска наука о језику, односно њена једна област – дијалектологија. То је часопис *Српски дијалектолошки зборник*, око кога смо се и окупили поводом 110 година од његова покретања. Као што је добро знано, овај часопис покреће у Београду млади професор Универзитета Александар Белић. А већ прву књигу испунио је покретач монументалном монографијом *Дијалекти источне и јужне Србије*. И мада се почетак српске дијалектологије везује за рад Вука Стефановића Караџића, може се рећи да се дијалектолошка наука у правом значењу те ријечи у Срба развија некако од покретања гласила намијењеног дијалектологији – *Српског дијалектолошког зборника*. Тако тврде квалификовани стручњаци, на примјер, Недељко Богдановић – директно: „Истина, стручних (културних и научних) сазнања о српским народним говорима било је и пре тога (Вук, Даничић, Милићевић, Решетар, Брох), али се стварним почетком српске науке о народним говорима, или дијалектологије, с највише права (и по тематици, и по територији, и по ауторству) може сматрати рад А. Белића и рођење Академијине публикације скромно, али прецизно назване *Српски дијалектолошки зборник*“ (Богдановић 1999: 48). Сличне тврдње о почецима српске дијалектологије као изграђене научне дисциплине у Срба износи и Јордана Марковић (1999: 129–130). Нема сумње да је овом монографијом Белић стекао углед једног од водећих словенских дијалектолога; није случајно што му се убрзо по њеном објављивању обратио чувени Бодуен де Куртене за савјет како прикупљати дијалекатску грађу (в. Танасић 2016).

Са данашње удаљености од сто десет година није нам тешко закључити колико је тада млади, свјетски образован лингвиста био далековид кад се одлучио да покрене

---

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

¹ Рад је настао у Институту за српски језик САНУ у оквиру пројекта 178021 – Опис и стандардизација савременог српског језика, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

ово гласило. Са прекидима у свјетским ратовима *Српски дијалектолошки зборник* је пратио, или тачније речено, покретао српску дијалектологију, давао јој свакако и оријентире и захтјеве и замах. У ових сто десет година Александар Белић је часопис уређивао до своје смрти, пола животног вијека овог угледног гласила; то је педесет пет година. Уредио је тринаест књига; посљедња носи годину 1958. Послије Белићеве смрти на чело уредништва дошао је његов наслѣдник у Адакемији и на Универзитету академик Михаило Стевановић. За десет година он је уредио седам књига *Зборника* – од XIV (1964) до XX (1974) По одласку М. Стевановића у пензију часопис уређује академик Павле Ивић, од његове XXI књиге (1976) до XLVIII (2001). Он је увео новину у уређивању часописа; поред њега као главног уредника јавља се уредништво – први чланови су били [Берислав Николић] и Асим Пецо. Такође, у Ивићево вријеме часопис се учврстио као редовна годишња публикација. Иза П. Ивића остале су припремљене двије књиге па је његово уредничко име задржано и на њима. А потом на чело уредништва долази академик Александар Младеновић; он води уредништво од XLIX књиге (2002) до LVI књиге (2009), то јест до своје смрти. Од тада је главни уредник часописа академик АНУРС Слободан Реметић, професор Универзитета у Нишу; уз њега је члан уредништва још један професор Универзитета у Нишу – Недељко Богдановић. Можда овдје није сувишно рећи да је и директор Института за српски језик САНУ, оперативног издавача *Зборника*, такође професор Универзитета у Нишу. На првих десет књига стоји да је издавач Академија, не стоји да је уредник академик Александар Белић. Тек од једанаесте књиге (1950) појављује се име уредника: академик Александар Белић, уз то стоји да је поред Академије издавач и Институт за српски језик, који је основан 1947. године. Када су реорганизацијом Академије институти изашли из њеног састава, језичке часописе је издавао Институт; на књизи XIV за 1964. годину као издавач наводи се само Институт за српскохрватски језик. У Ивићевом времену *Српски дијалектолошки зборник* поново издају Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски/српски језик САНУ – од XXVII књиге за 1981. годину, иако ће Институт још читаву деценију формално бити изван Академије.

Оперативне послове око припремања и штампања часописа, како је већ назначено, обавља Институт за српски језик САНУ. Са задовољством свакако и с поносом овдје, пред дијалектолозима, члановима уредништва и приносницима, истичем чињеницу да Институт ту дужност обавља успјешно. Посебно је то важно нагласити за посљедњих двадесетак година, у којим смо као земља, народ и струка доживљавали огромне проблеме. Ипак, данас *Српски дијалектолошки зборник* још увијек представља редовну годишњу публикацију, упркос чињеници да ресорно министарство даје све мање финансијске подршке, а у прошлој години Институт од министарства није добио ни динара за њега. И данас је овај часопис радо виђен у најзначајнијим славистичким центрима у свијету.

Као што сам већ истакао, први број часописа донио је пространу монографију свога покретача академика Белића *Дијалекти источне и јужне Србије*. Посљедњи број LXI, годиште за 2014. доноси такође обимну монографију Марине Јуришић *Синтакса надежа у Горњој Пчињи (одредбене функције)*. Дакле, и први и посљедњи број доносе монографије о призренско-тимочкој области. А између тих бројева часопис је континуирано доносио радове о овој дијалекатској области, ако нам је добро бројање – укупно 40 радова у 61 књизи! Мало није. Ни по врсти приноса није мала улога *Зборника* у проучавању српских говора ове дијалекатске области². Радови објављени у

² Библиографија радова призренско-тимочке зоне насталих до пред крај 20. вијека објављена је: Богдановић-Вукадиновић-Марковић 1994, наставак се доноси у овом зборнику – Јуришић-Марковић 2016.

СДЗб могу се подијелити у три групе а) монографије и сличне студије, б) дијалекатски рјечници, односно збирке дијалекатских ријечи в) други прилози. У првој групи налази се безмало двадесет радова, у другој и десетак.

У првој књизи, како је речено, *Зборник* доноси монументално дјело Александра Белића *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗб (I–CXII+715) 1905. Не улазећи овом приликом у разлоге за Белићеву одлуку да систематско проучавање српских дијалеката започне баш студијом о призренско-тимочким говорима, морамо се сложити да је почетак најавио плодан вијек српске дијалектологије. У сваком случају, ово је значило почетак систематског изучавања говора ове дијалекатске области, али и почетак српске дијалектологија на почетку вијека српске дијалектологије. Високу оцјену Белићеву дјелу дао је Павле Ивић у својој *Дијалектологији српскохрватског језика*, која заслужује да се овдје наведе готово у цјелини: „Највећи рад наше дијалектологије, како по обиму тако и по значају. Врло богат материјал из скоро свих крајева призренско-тимочке дијалекатске зоне у границама преткумановске Србије. Фонетско бележење истиче се узорном и досад ненадмашном прецизношћу и пажњом према нијансама. По први пут у нашој научној литератури приказана су широка варијациона поља разних језичких феномена. У први план стављене су заједничке особине свих говора испитиване области, док на локалним разликама писац мање инсистира (остаје нпр. задатак да се осветле јужноморавски месни типови на граници према косовско-ресавском дијалекту). Драгоцена обавештења дата су о грађењу речи и о акценатском систему у морфологији. Сразмерно најмање разрађена је синтакса. Плодна дискусија о многим појавама која је, поред осталог, на дефинитиван начин решила питање генетичког односа говора ове зоне према осталим нашим дијалектима и према бугарском језику [...] И данас, кад је познато кудикамо више података из разних других извора, у Белићевој књизи има само мало појединости у схватањима које захтевају ревизију“ (Белић 2001: 168; ¹1956). Ову оцјену је такорећи досљедно дао и готово пола века касније (Ивић 1994), а сличне су давали и други, на примјер Миахаило Стевановић (1976: 9): „дао најбољи образац за дијалекатска проучавања уопште“.

За Белићева вођења *Зборника* објављене су још три монографије посвећене говорима призренско-тимочке дијалекатске области: Маринко Станојевић, *Севернотимочки дијалекат*, СДЗб II (1911); Миливој Павловић, *Говор сретечке жупе*, СДЗб VIII (1939) и Михаило Стевановић, *Ваковачки говор*, XI СДЗб (1950), које је наша наука такође вредновала у разматрању изучености ове области.

Посљедњих тридесетак година двадесетог вијека значајно се повећава број прилога ове дијалекатске области у *Српском дијалектолошком зборнику*, што се везује, већ је запажено (Богдановић 1999: 48), за вријеме кад је на мјесто његовог уредника дошао П. Ивић. Радови каснијих истраживача усмјерени су на мање области и зато дају детаљније описе. Међу прве из тог периода иду монографије Недељка Богдановића *Говори Бучума и Белог Потока*, СДЗб XXV (1979), и Љубисава Ћирића *Говор Лужнице*, СДЗб XXIX (1983). Према оцјени компетентних, оне доносе „обилје података и нове увиде у диференицијацију на земљишту које је изгледало много уједначеније у Белићевој књизи, усредсређеној на широке обресе великих дијалекатских јединица ... Главну врлину ових радова чини обилје поуздано забележених и правилно протумачених чињеница“ (Ивић 1994, 61). У овој групи су и монографије Недељка Богдановића *Говор Алексиначког Поморавља* (1987) и Љубисава Ћирића *Говор Понишавља* (1999), које су, према П. Ивићу (стр. 62) значајне јер детаљније осликавају предии који је у Белићевој студији остао у сјенци, те што се одликују „изразито чврстом везаношћу за чињенице“. За монографију Н. Богдановића се каже да „срећна размера између језичког материјала и расправљања о њему доприносе да

Богдановићева монографија о Алексиначком Поморављу буде подацима најбогатија међу објављеним студијама о говорима призренско-тимочке области, разуме се после Белићевих дијалеката (Ивић 1994: 62). У овај круг, по времену настанка, приступу проблематици и главним својим карактеристикама, спада и монографија Јордане Марковић *Говор Запања* (2000), која затвара вијек српске дијалектологије, како је већ примијетио Недељко Богдановић (1999: 48). Наравно, не треба заборавити ни монографију Вилотија Вукадиновића *Говор Црне Траве и Власине* (XLII, 1996). П. Ивић је скренуо пажњу и на монографију *Говор Свиничана* у Румунији (1984), која је значајна прије свега што представља „својеврстан снимак стања у говорима призренско-тимочког типа у доба пре усвајања већине балканизма“ (Ивић 1994: 67). Овај вриједни и многозаслужни Србин из Румуније објавио је у нашем *Зборнику* још двије монографије о другим српским говорима у Румунији. Ту је, затим, и монографија Слободана Реметића *Српски призренски говор I* (XLII, 1996), која је још једном потврдила да овај часопис доноси најзначајније прилоге опису призренско-тимочких говора. Настала је из пера изграђеног дијалектолога и зато је по ријечима приказивача „за српску дијалектологију драгоцена, са лингвистичког становишта ретка, а са методолошког занимљива“, и то (1) „по предмету истраживања; (2) по социolingвистичком аспекту предмета испитивања; (3) по богатом, досад незабележеном, егземплару; (4) по тачности описа; и (5) по тумачењу генезе идиома и његовог положаја у дијалекатском комплексу јужне Србије“ (Ђуровић 1998: 231). Исти приказивач закључује: „У С[рпском] П[ризенском] Г[овору] није описан само један идиом П[ризенско]-Т[имочког] дијалекта, већ је ту учињена и синтеза о кључним питањима дијалектологије на штокавском југу“ (Ђуровић 1998: 240). Такође, *Српски дијалектолошки зборник* објављује обимно дјело Радивоја Младеновића монографију *Говор шарпланинске жупе Гора* (XLVIII, 2001), која му је обезбиједила престижну награду „Павле Ивић“.

Српски дијалектолошки зборник објављује и дјело које значи новину у српској дијалектологији – монографију која је усмјерена на испитивање градског говора: П. Л. Тома, *Говори Ниша и околине* (XLV, 1998). На основу проучавања обимне грађе француски слависта је утврдио велике разлике у говору данашњег Ниша у односу на стање које нуди језик Сремчевих јунака с почетка вијека, као и Белићева монографија. Ова монографија показује „домашај и путеве неизбежног узмицања дијалекта пред све јачим налетима стандардног језика“ (Реметић 1999: 120).

У *Зборнику* су објављене и двије вриједне монографије посвећене опису говора једнога села. То су: Јасмина Гмитровић, *Говор села Милушница (у Сокобањској котлини)* (LV, 2008) и Тања Милосављевић, *Говр села Присјана (Горњег и Доњег)* (LXI, 2009).

Радови објављени у *Српском дијалектолошком зборнику* за сто година донијели су доста новости у односу на знања која је донијела Белићева монографија с почетка вијека, истина ништа радикално ново, али свакако су учинили да се много више појединост зна, сваки понаособ донио је „још неко сазнање, употпуњавао грађу новим подацима (примерима), помагао прецизирању дијалекатских граница, а у срећним случајевима уочавала се и нека мање или више значајна појава или макар појединост“ (Богдановић 1999: 49). *Српски дијалектолошки зборник*, видјели смо, у првој књизи је објавио монументалну монографију о говору ове дијалекатске области; и посљедња штампана књига опет доноси монографију посвећену говору исте области: Марина Јуришић, *Синтакса надежа у Горњој Пчињи (одредбене функције)* (LXI, 2014). За Белићеву је запажено да је најдефицитарнија у погледу синтаксе, ова, посљедња, опет је

посвећена искључиво синтакси³, најслабије обрађиваном слоју не само кад су посриједи говори ове дијалекатске области.

Посебно ваља скренути пажњу на три дјела Драгољуба Златковића објављена у *Зборнику: Пословице и поређења у пиротском говору* (XXXIV, 1988), *Фразеологија страха и наде у пиротском говору* (XXXV, 1989) и *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору* (XXXVI, 1990). Ова дјела нису од интереса само дијалектолозима.

Рјечници такође заузимају значајно мјесто у часопису. Још је 1927. објављен мали речник Маринка Станојевића, *Прилози речнику тимочких говора*, СДЗБ III, 175–197. У наредним деценијама објављено је још десет рјечника:

Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци* (XXXII, 1986); Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, (XXXIV, 1988); Јакша Динић, *Додатак речнику тимочког говора* (XXXVI, 1990); Јакша Динић, *Речнику тимочког говора други додатак* (XXXVIII, 1992); Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци, Књига 2* (XXXIX, 1993); Властимир Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша* (LI, 2004); Радмила Жугић, *Речник говора јабланичког краја* (LII, 2005); Властимир Јовановић, *Додатак Речнику села Каменице код Ниша* (LIV, 2007); Недељко Богдановић, *Змијски речник југоисточне Србије*, СДЗБ LIV 2007); Недељко Богдановић, *Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије* (LV, 2008); Радосав Стојановић, *Црнотравски речник* (LVII, 2010).

Како се види, српски дијалектолошки зборник објавио је повелики број рјечника народне лексике из ове говорне зоне, и тако је ову зону довео опет међу оне с највише објављених дијалекатских рјечника.

Зборник је објавио и два прилога који имају карактер важних алата корисних за истраживаче који на терену скупљају грађу. То су: Софија Ракић-Милојковић, *Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне* (XLI, 1995) и Недељко Богдановић, *Инвентар морфолошке проблематике призренско-тимочких говора* (XLVII, 2000). Корист оваквих помагала је несумњиво значајна: поред тога што доприносе да се у инвентару нађу све битне датости на које треба обратити пажњу, тиме се обезбјеђује и могућност да радови буду међусобно упоредивији. На крају, треба споменути и чињеницу да се посљедњих десетак година у *Зборнику* објављују и прикази књига из дијалектологије. Тако овај часопис омогућује читаоцу да се упозна и са дјелима објављеним у другим публикацијама, изван њега.

На крају, укратко. *Српски дијалектолошки зборник* навршио је сто десет година од покретања. Његов покретач академик Александар Белић уређивао га је пуних педесет пет година. То је најдужи вијек једног лингвистичког часописа на југословенском простору, свакако један од најугледнијих часописа за дијалектологију у словенском свијету. За сто десет година у њему је објављено четрдесет прилога посвећених говорима призренско-тимочке дијалекатске области. Међу њима је и двадестак значајних монографских описа тих говора. Први број часописа испуњава монументална монографија његовог оснивача *Дијалекти источне и јужне Србије*, а посљедњи (књ. LXI за 2014. годину) доноси опет озбиљну студију марине Јуришић са истог дијалекатског простора. *Зборник* је такође објавио и десетак рјечника са ових простора. Када се узме све ово, може се рећи да је *Српски дијалектолошки зборник* и бројем и значајем прилога дао велики допринос да ова говорна зона данас стоји међу најиспитанијим областима српског језичког простора⁴. Доприносом изучавању ове

³ Један прилог посвећен конструкцијама с генитивом објавила је у 44. књизи *Зборника* Радмила Жугић (в. Јуришић 2016).

⁴ Уп.: „Чести су приговори да су јужносрбијански говори непроучени. Наш је утисак, заснован на ономе што је овде споменуто, и што није споменуто али је присутно у науци, другачији. Бројем, карактером и

области⁵, и укупним својим доприносом српској дијалектолошкој науци, те високим стандардима које је пред сараднике поставио својом монографијом објављеном у првом броју његов покретач *Српски дијалектолошки зборник* с пуно разлога можемо сматрати најзаслужнијом публикацијом што се двадесети вијек назива златним вијеком српске дијалектологије.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1999 – Недељко Богдановић, *Призренско-тимочки говори у Српском дијалектолошком зборнику*, Зборник Филолошког факултета Универзитета у Приштини 9, Ниш, 1999, 47–53.
- Богдановић 2003 – Недељко Богдановић, *Досадашња проучавања народних говора југоисточне Србије*, Годишњак за српски језик и књижевност, бр. 7, Филозофски факултет у Нишу, 95–104.
- Богдановић-Вукадиновић-Марковић 1994 – Н. Богдановић, В. Вукадиновић, Ј. Марковић, *Библиографија призренско-тимочких говора*, Филозофски факултет у Нишу, Институт за српски језик САНУ Београд и Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Ниш, 11–54.
- Ђуровић 1998 – Радосав Ђуровић, Слободан Реметић: Српски призренски говор I, *Српски дијалектолошки зборник* XLII, Београд, 1996, стр. 1–296.
- Ивић 2001 – Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у итокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад (¹1956).
- Ивић 1994 – Павле Ивић, *Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне*, Филозофски факултет у Нишу, Институт за српски језик САНУ Београд и Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Ниш, 55–71.
- Јуришић 2016 – Марина Јуришић, *Библиографија говора призренско-тимочке области*, Александар Белић – 110 година од појаве српског дијалектолошког зборника, Ниш
- Марковић 1999 – Јордана Марковић, *Сто година проучавања говора источне и јужне Србије*, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу, Одсек за српски језик Радови I, Ниш, 129–138.
- Реметић 1999 – Слободан Реметић, *Страни научници – проучаваоци јужносрбијанских говора*, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу, Одсек за српски језик Радови I, Ниш, 117–128.
- Стевановић 1976 – Михаило Стевановић, *Живот и дело Александра Белића*, Зборник радова о Александру Белићу. Посебна издања САНУ, Одељење језика и књижевности 28, 1976.
- Танасић 2016 – Срето Танасић, *Српски дијалектолошки зборник – 110 година излажења*, Трибина Библиотеке САНУ 6 (у штампи).

разноврсношћу научних радова с тематиком о нашим народним говорима, ни једни се говори српскога језика не могу мерити са говорима призренско-тимочке области“ (Богдановић 2003: 102).

⁵ „Већина најзначајнијих резултата тражиће се, и наћи, у импозантним свескама *Српског дијалектолошког зборника*“, закључује Н. Богдановић у своме осврту на мјесто ових говора у *Зборнику* (Богдановић 1999: 52).

Срето Танасић

ПРИЗРЕНСКО-ТИМОКСКАЯ ДИАЛЕКТНАЯ ЗОНА В СЕРБСКОМ
ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОМ СБОРНИКЕ

Резюме

В данной работе указывается в какой мере *Сербский диалектологический сборник* уделял внимание изучению призренско-тимокской диалектной зоны. На основании обзора содержания этого известного вестника констатируется актуальность темы призренско-тимокских говоров в течение всех одиннадцати десятилетий его публикации. В первом номере была представлена монументальная монография основателя сборника, а последний номер (кн. LXI 2014 год) приносит серьезное исследование того же диалектного пространства. Работы, опубликованные в СДСб, подразделяются на три группы: а) монографии и подобные исследования, б) диалектные словари, т.е. собрания диалектных слов в) прочие статьи. В первой группе находится почти двадцать работ, во второй около десяти. Также, в этом вестнике было опубликовано несколько диалектных словарей. Тот факт свидетельствует о том, что *Сербский диалектологический сборник* непрерывно занимает видное место в публикации результатов изучения призренско-тимокской диалектной зоны. Считается, что первая книга *Сербского диалектологического сборника* с монографией его учредителя академика Александра Белича „Диалекты восточной и южной Сербии“ представляет собой начало сербской диалектологии как научной дисциплины. Компетентные диалектологи утверждают, что говоры призренско-тимокской зоны входят в число наиболее изученных сербских народных говоров. По количеству и значению опубликованных работ *Сербский диалектологический сборник* имеет значительные заслуги в таком факте.

Кључеве слова: српски језик, дијалектологија, Српски дијалектолошки зборник, дијалекти, призренско-тимочка говорна област.